

- Gardner, R. 1996. Developments in physical geography. In: *Rawling, E. M.– Daugherty, R. A.* (eds.) 1996. *Geography into the Twenty-first Century*. John Wiley, 94–110.
- Goudie, A. S. 1992. Geomorphology: Today and Tomorrow. In: *Rogers, A.–Viles, H.– Goudie, A.* The student's companion to geography. Blackwell, 36–41.
- Gregory, K. J. 1992. Changing physical environment and changing physical geography. *Geography* 77. 323–335.
- Haggett, P. 1995. *The Geographer's Art*. Blackwell.
- Lipták A. 1997. Merre kíván haladni az OTKA. OTKA Hírlevél 97.4.
- Rawling, E. M.– Daugherty, R. A. (eds.) 1996. *Geography into the Twenty-first Century*. John Wiley, 396.
- Stoddart, D.R. 1987. Geography for the end of the century. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 12. 327–335.
- Unwin, T. 1992. The place of geography. Longman, p. 227.

A Magyar Elektronikus Könyvtár

*Rakjuk le, hangyaszigorlalommal, amit
Agyunk az ihlett órákban teremt,
S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor Babelét,
Míg oly magas lesz, mint a csillagok.*
(Vörösmarty: Gondolatok a könyvtárban)

URL: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/vorosm/konyvtar.hun>

1999. november 8-án zajlott le a Magyar Elektronikus Könyvtár Közhasznú Egyesület alakuló közgyűlése. A Magyar Elektronikus Könyvtár* története azonban nem ezzel az eseménnyel kezdődött. Az Egyesület megalakulása csak egy újabb, fontos állomás a Könyvtár történetében.

A MEK alapítását nem köthetjük egyetlen, pontosan meghatározott dátumhoz, létrejötté hosszabb folyamat eredménye. Az első javaslatot Drótos László, a Miskolci Egyetem könyvtárosa immár hét éve fogalmazta meg. 1994 elején javasolta az internet egyik nyilvános fórumán, a magyar könyvtárosok KATALIST levelezőlistáján egy mindenki által ingyenesen elérhető elektronikus dokumentumgyűjtemény létrehozását. Drótos László felismerte, hogy már abban az időben is egyre több kiadvány, dokumentum készült számítógépen, és ezeknek nagy részét nem is papíron, hanem eredeti, elektronikusan rögzített formájában – mágneslemezen, CD-n stb. – tárolták és részben már hálózaton át terjesztették. A Magyar Elektronikus Könyvtár első feladataként ezeknek a dokumentumoknak a gyűjtését, rendszerbe szervezését és hozzáférhetővé tételét tűzte ki célul. Gyűjtőköre azonban már a kezdet kezdetén is ennél sokkal nagyobb területet ölelt fel; voltaképpen a magyar és magyar vonatkozású kultúra és tudomány teljes területéről vett fel állományába eredetileg is digitális formájú, illetve digitalizált dokumentumokat.

* MEK, <http://www.mek.iif.hu>

A javaslat a hazai internet-közösségben nagy visszhangot váltott ki, sokan örömmel fogadták, és a kezdeményezésnek rövid időn belül sok önkéntes munkása támadt. *Moldován István*, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárosa már 1994 elején létrehozhatta a Magyar Elektronikus Könyvtár első, kísérleti változatát az egyetem gopher szolgáltató gépén.

Elektronikus könyvtár, digitális könyvtár

Felvetődhet a kérdés, hogy miért beszélünk egyáltalán elektronikus vagy digitális könyvtárról, miért volt szükség ennek a fogalomnak a megalkotására, hiszen sokan a World Wide Web-et, a világhálót is úgy tekintik, mint egy hatalmas, „falak nélküli” könyvtárat, ahol szinte mindenki megtalálhatja a számára szükséges információt.

Az interneten rendelkezésre álló, hatalmas és szinte percről percre növekvő dokumentumtömeg azonban sokszor szinte lehetetlen feladat elé állítja a tájékozódni kívánót. Jelenleg már sok, általánosan használt keresőrendszer áll rendelkezésünkre, azonban az interneten lévő dokumentumok nagy része – számos vizsgálat szerint – még a legjobb keresőrendszerek előtt is „rejtve marad”, azokkal nem található meg. Ha pedig a keresés eredményes, gyakran olyan helyzetbe kerülhetünk, mint az az ember, aki tűzoltófecsken-dőből próbálja szomját oltani. A megtalált, esetleg óriási mennyiségű dokumentumról gyakran csak nagy munkával állapítható meg, hogy azok az adott kérdéskörrel kapcsolatban lényeges vagy lényegtelen információkat tartalmaznak-e. Egy-egy megtalált dokumentum pontossága, hitelessége, megbízhatósága is kérdéses lehet. Az interneten böngészők gyakori panasza és bosszúsága az is, hogy a dokumentumok nem mindig őrződnek meg eredeti helyükön, eltűnnek onnan, vagy esetleg egy átszervezés miatt egy másik számítógépre, vagy ugyanazon számítógépnek egy másik könyvtárába kerülnek, és ott csak újabb keresés után, nehezen található meg.

Az elektronikus könyvtár vagy digitális könyvtár – ezt a két fogalmat sokszor egymás szinonimájaként használják – lényegéhez tartozik azonban, hogy ez több, mint dokumentumoknak laza vagy ideiglenes halmaza. Az *elektronikus könyvtár digitális formában tárolt dokumentumok rendszerezett, feldolgozott, tartósan megőrzött és egy közösség számára hozzáférhetővé tett gyűjteménye.*

Tekintsük át részletesebben is az elektronikus könyvtár ismérveit!

Az elektronikus könyvtárban őrzött, digitálisan rögzített dokumentumok formájukat tekintve sokfélék lehetnek. A Magyar Elektronikus Könyvtár kezdeti célkitűzése – az elektronikus könyvtárak néhány évvel ezelőtti általános gyakorlatának megfelelően – elsősorban egyszerű szöveges formában rögzített dokumentumok gyűjtése volt. A tárolási formák és a technikai lehetőségek gazdagodásával azonban egyre több könyvtár gyűjt és őriz képi és mozgóképes anyagokat. Különösen fontos a képi tárolás ritka és régi könyveknél, kéziratoknál: ezek ilyen módon sokak számára hozzáférhetővé tehetők, kutathatóvá, tanulmányozhatóvá válhatnak az eredeti dokumentum sérülése nélkül.

Fontos tulajdonsága az elektronikus könyvtáraknak, hogy ide nem alkalomszerűen elhelyezett dokumentumok kerülnek, hanem minden dokumentum keresztülmegy a feldolgozó könyvtáros szakember kezén, aki ugyanúgy, mint a hagyományos értelemben vett könyvtárakban, bibliográfiai leírást készít hozzá, s a könyvtár rendszere szerint sorolja be annak állományába. Az elektronikus könyvtár arra törekszik, hogy a könyvtár dokumentumai, az alapul szolgáló rendszerrel együtt, hosszú távon és megbízhatóan megőrződjenek, és megtalálhatók maradjanak. Természetesen előfordulhat, hogy a könyvtár más szolgáltató gépre vagy gépekre kerül át, a besorolási rendszer is áteshet javításokon, bővítéseken. A könyvtár egészének azonban tartósan fenn kell maradnia, és biztosítania kell olyan eszközöket, amelyek segítségével a dokumentumok a könyvtár esetleges módosításai után is megtalálhatók maradnak.

A könyvtár gyűjtemény: állománya tudatos, rendszeres, megfontolt gyűjtőmunka révén épül. Ennek során tekintettel kell lenni az érvényes jogi, elsősorban szerzői jogi rendelkezésekre. A könyvtár tehát csak olyan dokumentumokat gyűjthet, amelyek vagy nem állnak szerzői jogi oltalom alatt, vagy pedig a szerző, illetve jogtulajdonos – esetleg bizonyos feltételekkel, megszorításokkal – hozzájárult a dokumentum elektronikus úton való közzétételéhez.

A Magyar Elektronikus Könyvtár egyik alapidokumentuma, az „Ajánlás a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz”, következőképpen rögzíti az elektronikus könyvtárba kerülő dokumentumok körét: „Olyan magyar nyelvű, illetve idegen nyelvű, de magyar vagy közép-európai vonatkozású, alapvetően szöveges anyagok, melyek számítógépes formában való szabad terjesztése vagy szolgáltatása nem tiltott. A MEK gyűjtőkörébe elsősorban tudományos, szakmai, oktatási, irodalmi vagy referenzs jellegű dokumentumok tartoznak, beleértve eredetileg nyomtatásban megjelent szövegek számítógépes változatait is.”

A Könyvtár tehát gyűjtőkörének tekinti a magyar, vagy magyar vonatkozású kultúrkinccs, a nemzeti kulturális örökség és napjaink szépirodalmának és szakirodalmának teljes területét.

Minden elektronikus könyvtár meghatározott közösség számára épül és nyújt szolgáltatást. A Magyar Elektronikus Könyvtár a magyar nyelven olvasni tudó, illetve a magyar és közép-európai kultúra, tudomány, történelem iránt érdeklődő olvasók, kutatók körét szolgálja, bárhol is éljenek a világon. A Könyvtár szolgáltatásainak igénybevételéhez nem szükséges, hogy a felhasználó számítógépes szakismeretekkel rendelkezék: elegendő az internet, a World Wide Web, az elektronikus levelezés használatának minimális ismerete. A Könyvtár nemcsak az állományhoz, a gyűjtött dokumentumokhoz való egyszerű hozzáférést nyújtja szolgáltatásként olvasóinak, hanem szakértői könyvtárosi segítséggel, számos tájékoztató segédanyaggal is támogatja ismeretszerzésüket.

A Könyvtár *szolgáltatásai ingyenesek*. Ezt a Nemzeti Információs Infrastruktúra Program által nyújtott számítógépes és hálózati háttér, és a Könyvtár munkatársainak önkéntes és áldozatos munkája teszi lehetővé. Reméljük, hogy a jövőben is sikerülni fog a Könyvtár ingyenességét fenntartani, alapvető céljait csak így valósíthatja meg.

A MEK-ben tárolt dokumentumokat bárki letöltheti tanulási, oktatási, kulturális célú, non-profit felhasználásra. Kereskedelmi célokra azonban a szerző, illetve jogtulajdonos külön engedélye nélkül nem használhatók fel a dokumentumok.

Mit nyújt a MEK?

A MEK gyűjteményébe minden olyan dokumentum bekerülhet, amit egy könyvtár általában gyűjteni szokott, azaz egyszeri és periodikus kiadványok, teljes szövegű és kivonatos anyagok, bibliográfiák, szótárak, térképek, kották és más dokumentumok.

A dokumentumokat témák szerint csoportosítva, tematikus „polcokon” találjuk meg. A nagyobb témakörök anyagának rendezését az egyes szakterületekhez értő elektronikus könyvtárosok, ún. „polcgazdák” segítik.

A gyűjtemény legfelső szintű tematikus felosztása:

- természettudományok (biológia, csillagászat, űrkutatás, fizika, földtudományok, földrajz, meteorológia, kémia, környezetvédelem, matematika, orvostudomány, állatorvosi tudomány);

- műszaki tudományok, szakterületek és gazdasági ágazatok (anyagtudományok, bányászat, elektrotechnika, híradástechnika, energetika, energiagazdálkodás, építőmérnöki tudományok, építőipar, gépészet, automatizálás, robotok, kohászat, könnyűipar, közlekedés, szállítás, mezőgazdaság, élelmiszeripar, számítástechnika, hálózatok, távközlés, telekommunikáció, vegyipar);

- társadalomtudományok és humán területek (filozófia, hadtudomány, irodalomtudomány, jog, könyvtartan, informatika, közgazdaságtan, művészettörténet, néprajz, nyelvtudomány, pedagógia, nevelés, politika, régészet, muzeológia, szociológia, történelem, tudománytan);

- szabadidős tevékenység, kultúra (film, színház, előadóművészet, idegenforgalom, utazás, turizmus, játék, humor, képzőművészet, kommunikáció, média, sport, testnevelés, szépirodalom, vallás, zene);

- kézikönyvek és egyéb, különleges dokumentumok (katalógusok, bibliográfiák, lexikonok, szótárak, térképek, kották, egyéb).

A Könyvtár jelenleg több mint háromezer dokumentumot tartalmaz.

A Könyvtár leggazdagabb része a magyar szépirodalmi „polc”, elsősorban a klasszikus magyar irodalom. Petőfi, Arany, Vörösmarty, Ady mellett közel ötven magyar költő összes verseit megtalálhatjuk itt, Amade Lászlótól Zrínyi Miklósig. A klasszikus magyar prózai művek közül például felkerült már a Könyvtárba Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc számos regénye, Németh László több drámája, de szép számmal megtalálhatjuk a Könyvtárban kevésbé ismert írók műveit is.

A 20. századi magyar irodalmi, illetve a világirodalmi szövegek felvitelét a szerzői jogi problémák bonyolultabbá teszik, de a Könyvtárnak ez a része is naponta gyarapszik. Egyre több kortárs írónk járul hozzá, hogy műveinek egy részét a MEK köztegye.

A természettudományok és műszaki tudományok köréből, szinte magától értetődően, az informatikai, számítástechnikai szakirodalom anyaga a leggazdagabb. Jelentős a MEK-ben az oktatással, neveléstudománnyal foglalkozó munkák száma, és öröndetesen gyarapszik a gyűjtemény történettudományi része.

Az egyéb dokumentumok köre szótárakat, bibliográfiákat, lexikonokat, gazdag térkép-gyűjteményt és kottákat is magában foglal, így többek között a Pallas Nagy Lexikonát, teljes angol-magyar és magyar-angol szótárt, és a történelmi Magyarországot különböző korszakokban ábrázoló térképeket.

A MEK-ben való tájékozódást *keresőrendszerek* támogatják, amelyeknek segítségével könnyen választ lehet kapni olyan kérdésekre, amelyekre más módszerekkel csak nehezen lehetne feleletet találni. Így például kereshetünk dokumentumokat szerző, cím vagy kulcsszó szerint, de lehetőség van ún. teljes szövegű keresésre is, azaz a könyvtár valamennyi dokumentumának szövegén belül kereshetjük adott szavak, szövegrészek előfordulását. Ilyen módon esetleg másodperceken belül választ kaphatunk olyan kérdésekre, hogy Petőfi verseiben hányszor fordul elő a „szabadság”, vagy a „szerelem” szó, hogy egy versidőzet melyik magyar költő művéből származik, vagy megtalálhatjuk azokat a magyar verseket, amelyekben a költő Firenzéről írt.

A MEK saját gyűjteménye a rendszerébe foglalt, s a központi szolgáltató gépen tárolt dokumentumokból áll. Ezen túlmenően azonban az ún. „Virtuális könyvtár”-on keresztül kapcsolódási pontokat teremt más, távoli gépeken található magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású elektronikus könyvtárakhoz, internetes keresőrendszerek, vagy egyéb, a MEK szempontjából fontos szolgáltatókhoz.

Mivel ezeket a gyűjteményeket nem a MEK hozta létre, és nem is a MEK szolgáltató gépein tárolódnak, az ott található anyagok tartalmaért, elérhetőségéért és minőségéért a MEK nem vállalhat felelősséget. A MEK könyvtárosai törekszenek arra, hogy felvegyék a kapcsolatot ezeknek a távoli könyvtáraknak a gazdáival. Jelzik nekik, hogy a MEK hivatkozik az általuk összeállított gyűjteményre: viszonzásul ezen gyűjtemények közül jó néhány ugyancsak hivatkozik a MEK-re, ezzel is növelve annak ismertségét. A Virtuális könyvtárban található gyűjtemények dokumentumai nem szerves részei a MEK-nek, így nem készül hozzájuk a MEK előírásainak megfelelő bibliográfiai leírás, nem vonatkoznak rájuk a MEK formai előírásai, és a MEK keresőrendszerek segítségével sem lehet bennük tájékozódni. A virtuális linkek révén azonban a MEK saját anyagának többszörösét teszi könnyen hozzáférhetővé olvasói számára.

A MEK ún. *virtuális kiállításai* gazdag képanyaggal, dokumentumokkal mutatnak be egy-egy témakört, vagy egy-egy jeles személyiség munkásságát. A „Képzőművészet

Magyarországon a kezdetektől a XX. század közepéig” gyűjtemény (<http://www.kfki.hu/keptar/>) mintegy 2750 magyar képzőművészeti alkotás reprodukcióit tartalmazza, főként a festészet és a szobrászat köréből, a művek ismertetésével és a művészek életrajzával.

A KFKI Részecske- és Magfizikai Kutató Intézet Számítógép Hálózati Központjának munkatársai készítették el Eötvös Loránd születésének 150. és halálának 70. évfordulója alkalmából a magyar természettudomány történetének egyes fejezeteit bemutató dokumentumgyűjteményt, mely többek között egymás mellé helyezve mutatja be Eötvös Loránd és Eötvös József egymáshoz írt, korábban külön-külön publikált leveleit (<http://www.kfki.hu/tudtor>). Virtuális kiállítás mutatja be Jedlik Ányos és Lénárd Sándor munkásságát is.

A MEK Virtuális Könyvtára mutatókat (linkeket) tartalmaz más magyar elektronikus könyvtárakra, így a Neumann János Digitális Könyvtár Közhasznú Társaság (<http://www.neumann-haz.hu>) gyűjteményeire. Ennek szolgáltatásai közül a magyar CD-k diszkográfiája, és a magyar interneten publikált dokumentumok könyvtáros szakreferensek közreműködésével folyamatosan épített katalógusa a legfontosabb (a katalógus 2000. januárjában 21000 tételt tartalmazott).

A közelmúlt néhány örvendetes új kezdeményezése több helytörténeti, vagy tematikus elektronikus könyvtár jelentkezése. Így például említhetjük a Jász-Nagykunszolgok Megyei Elektronikus Könyvtárt (<http://www.vfmk.hu>), vagy az Erdélyi Könyvházat (<http://www.hhrf.org>), melyek elsősorban az adott régióhoz kapcsolódó tárgyú irodalmat gyűjtene; ezekre a MEK ugyancsak virtuális kapcsolattal hivatkozik. A Miskolci Egyetem szolgáltató gépén működő Babeli könyvtár (<http://www.lib.uni-miskolc.hu/lib/archive/kapcsolat/ukanIndex/h5babel.htm>) a világháló magyarországi részén található, történelemmel kapcsolatos közleményeinek összegyűjtésére törekszik.

Saját gyűjteményén és a virtuális könyvtárakon kívül a MEK honlapja az elektronikus források gazdag tárházára is kitekintést ad: így elérhetjük a honlapon keresztül a magyar online könyvtári katalógusok (Online Publicly Accessible Catalogue, OPAC) gyűjteményét, a magyar elektronikus folyóiratokat és más forrásokat. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar folyóiratok közül egyre többnek jelenik meg elektronikus változata is.

A MEK keretében önként vállalkozó könyvtárosok a közelmúltban megszervezték a MIT-HOL elnevezésű új, fontos tájékoztató szolgáltatást (<http://www.mek.iif.hu/MIT-HOL/>). Egy Web űrlap kitöltésével bárholnan beküldött, információt kérő kérdésre az érdeklődő néhány órán, vagy egy-két napon belül választ kap szakértő könyvtárosoktól, akik megadják az interneten vagy könyvtárban elérhető források adatait.

A MEK hat esztendeje

Mint már említettük, a Könyvtár alapítói, Drótos László és Moldován István kezdeményezése nyomán lényegében önkéntes mozgalomként kezdett működni, s ezt az arculatát a mai napig őrzi. Az internet sajátos varázsához tartozik, hogy a közös cél érdekében tevékenykedők nagy része előzőleg nem is ismerte egymást, sokan közülük a mai napig sem találkoztak személyesen. A kapcsolattartásnak, a dokumentumok, javaslatok cseréjének eszköze a hálózat, a Könyvtár gyakorlatilag a távmunka eszközeivel épül. Mind a mai napig rendszeresen előfordul, hogy valaki, aki megismeri a Könyvtár működését, tartalmát, azonnal fel is ajánlja saját közreműködését, dokumentumok begyűjtését, szkenelését.

1994-ben *Kokas Károlynak*, a József Attila Tudományegyetem könyvtárosának javaslatára a MEK elnyerte az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (jelenlegi nevén Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program, NIIF) támogatását. 1995 óta az

NIIF Program biztosítja a MEK technikai hátterét, a működéséhez szükséges számítógép-és háttértár-kapacitást, a dokumentumokhoz való állandó hálózati hozzáférést, az adatok rendszeres archiválását. Magához a könyvtárépítési, fejlesztési munkához a Program korlátos pénzügyi keretei mellett csak kisebb mértékű támogatást tudott nyújtani.

A könyvtár, a felhasználói felület fejlesztése, bővítése az adatok felvitele, továbbra is legnagyobb részben önkéntes támogatók munkájával történik. *Major Zoltán*, a Soproni Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet munkatársa készítette el a MEK Web-felületét, *Vitéz Gáborné*, a Miskolci Egyetem Számítóközpontjának munkatársa a katalógus, a vendégkönyv elkészítésével és egyéb programozási munkákkal segíti a MEK-et, a MEK keresőrendszerét *Király Péter* (Országos Széchényi Könyvtár), illetve *Kokas Károly* és munkatársai (József Attila Tudományegyetem) dolgozták ki.

A Könyvtár gyarapítási lehetőségeit növelte, hogy több kiadóvállalattal, így például az Arcanum és az Interpopulart kiadóval sikerült eredményes együttműködést kialakítania. Néhány alkalommal a Könyvtár pályázati támogatást kapott egy-egy feladatcsoport elvégzéséhez.

Évek óta érlelődött a hazai internet-közösségben a szándék a Könyvtár önálló jogi személyiségének megteremtésére. Több javaslat és kísérlet után alakult meg az elmúlt év végén a Magyar Elektronikus Könyvtár Közhasznú Egyesület, melynek munkáját öttagú elnökség irányítja. Elnökké *Mader Bélát*, a József Attila Tudományegyetem könyvtárigazgatóját, ügyvezető elnökké *Moldován Istvánt* választották, az elnökség további tagjai *Drótos László*, *Kokas Károly* és e sorok írója. Az egyesületi forma lehetővé teszi azt, hogy a Könyvtár önállóan is részt vegyen pályázatokon, programokban, de emellett megőrzi és kibővíti az önkéntes részvétel, a könyvtárépítés munkájába való bekapcsolódás lehetőségét, amely a MEK-nek eddig is az egyik legfőbb erőssége volt. Ugyanakkor az eddiginél nagyobb mértékben teszi lehetővé intézmények bevonását is a Könyvtár támogatóinak körébe.

A Könyvtár további fejlődésének lehetőségét nyitja meg az a tény, hogy az Országos Széchényi Könyvtárnak az elmúlt évben kinevezett főigazgatója, *Monok István*, felismerve a MEK fontosságát, létrehozta az OSZK-n belül a Magyar Elektronikus Könyvtár Osztályt, s ennek vezetésével *Moldován Istvánt* bízta meg, ezzel megszilárdítva a MEK intézményi hátterét.

A MEK nemzetközi elismerését is jelzi, hogy a Studyweb, az Egyesült Államokban működő, elsősorban oktatási, és kutatási információkat gyűjtő internet hely a MEK-et mint kiemelkedő értékű oktatási internet-forrást kapcsolta be saját gyűjteményébe, és feljogosította a MEK-et, hogy honlapján feltüntesse a „Studyweb Academic Excellence award” szimbólumot.

A MEK elérése

A legtöbb használó a MEK-kel a világhálón (World Wide Web) találkozhat, itt olvashatja, vagy innen töltheti le az ott tárolt műveket. Vannak azonban olyan olvasók is, akiknek csak elektronikus levelezésre van lehetőségük, nem rendelkeznek teljes körű internet-hozzáféréssel. Ők ún. WebMail, vagy FTPMail szolgáltatások (pl. az ftpmail@mail.iif.hu címen elérhető FTPMail szolgáltatás) segítségével elektronikus levélben kérhetik és kaphatják meg a szövegeket.

A MEK-ben tárolt művek a *vak számítógéphasználók* számára is hozzáférhetők; ők a digitálisan rögzített dokumentumokat a számukra készített felolvasóprogrammal, például az *Arató András* és munkatársai által kidolgozott BraiLab beszéd szintetizátor rendszerrel olvashatják.

Néhány adat a Könyvtár látogatottságáról: 1999-ben a Könyvtár napi átlagban kb. 25 ezer kérést szolgált ki, látogatói havonta átlagosan 10–15 Gbájtnyi méretű dokumentumot

töltenek le innen. Figyelemre méltó a különböző internet címek száma, ahonnan a kérések érkeznek: a havonta átlagosan 20 ezer címnek kb. kétharmada magyarországi, többségében egyetemi és iskolai (a Sulinet hálózatba tartozó) cím. A MEK-hez forduló külföldi címek közül legtöbb az amerikai, németországi, romániai, svédországi és szlovákiai, de rendszeres olvasók vannak olyan távoli országokban is, mint Ausztrália, Új-Zéland, Dél-Afrika, Brazília, Mexikó vagy Japán.

Digitális könyvtárak a világban

Egy rövid összefoglaló keretében lehetetlen teljes körképet adni az elektronikus könyvtárak világszerte érzékelhető, nagy ütemű előrehaladásáról. Így csak példaként említünk néhányat a világ nagy elektronikus könyvtári projektjei közül. Elsősorban az Egyesült Államok és Franciaország fordít megkülönböztetett figyelmet és jelentős kormányzati támogatást a kulturális örökségnek az interneten való megjelenítésére, az elektronikus könyvtárak fejlesztésére.

Az elektronikus könyvtárak közül talán a legtöbbet emlegetett az ún. Gutenberg projekt, (<http://www.gutenberg.net>), amely 1971-ben indult az Egyesült Államokban Michael Hart, az Illionis Benedictine College professzorának kezdeményezésére, s így az elektronikus könyvtárak egyik ősenek tekinthető. A dokumentumok felvitele itt is elsősorban önkéntesek munkáján alapult, a projekt fő célja az angol nyelvű szépirodalom klasszikus munkáinak (köztük Shakespeare összes drámáinak, a Robison Crusoe-nak, az Elveszett Paradicsomnak s i. t.) rögzítése és hozzáférhetővé tétele. Közel harminc év alatt eddig 2000-nél több művet vittek fel, kb. 50 Gb-ot terjedelemben.

Nagy nemzetközi vállalkozás a világ gazdaságilag legfejlettebb országai, a G-7 országok és az Európai Közösség által 1995-ben indított Bibliotheca Universalis program, amely az információs társadalom alapjainak lerakását szolgálja. Ennek keretében nagy digitalizációs projekteket valósított meg az Egyesült Államok, Kanada, Nagy-Britannia, Hollandia és több más ország. Csehország például a cseh történelem egyes eseményeit, különösen Husz János emlékéét feldolgozó „Memoriae Mundi Series Bohemica” vállalkozással kapcsolódott be a programba. A Francia Nemzeti Könyvtár digitalizációs programja, mely 1992-ben kezdődött, a Könyvtár új épületének és információs rendszerének kialakításával párhuzamosan, ugyancsak csatlakozott a Bibliotheca Universalis együttműködéséhez. A Gallica projekt egy enciklopédikus francia digitális könyvtár létrehozását célozza, jelenleg kb. 86 000 nyomtatott könyv digitalizált szövegét, 250 000 képi fájlt és több órányi hanganyagot tartalmaz, ezek nagy része az interneten is hozzáférhető (<http://gallica.bnf.fr>).

Magyarországon sajnos, mind a mai napig hiányoznak a fentiekkel összemérhető, a nemzeti kulturális örökség megőrzését célzó nagy projektek.

Néhány probléma

A MEK-nek a gyorsan változó internet eszközök és a könyvtárügyben alkalmazott módszerek fejlődése közepette kell kialakítania és fejlesztenie tevékenységét. Alkalmaznia kell az elektronikus katalogizálás módszereit, használva a könyvtári szabványosítás legújabb fejlődésének eredményeit. A jövőben az eddigi egyszerűsített bibliográfiai leírlék helyett részletesebb, a könyvtári szabványok fejlődését követő bibliográfiai leírlást kell készíteni, gazdagabb tárgyszavazással. Az adatok tárolásánál szempontként figyelembe kell venni, hogy célszerű, ha azok könnyen áttölthetőek más könyvtárak rendszereibe.

Az adatok digitális tárolási módjának kérdését időről időre felül kell vizsgálni. Az elektronikus könyvtár elvileg az örökkévalóság számára gyűjti anyagát, számolnia kell azonban azzal, hogy a digitális tárolás technikájában már néhány év leforgása alatt is jelentős válto-

zások történnek, új tárolási eszközök és technikák jelennek meg, illetve régebbiek tűnnek el. Ezért a könyvtárban minél nagyobb mértékben kell törekedni a rendszerfüggetlen és szabványos dokumentumformátumok használatára. Lényeges szempont az is, hogy a könyvtár használói a hálózaton keresztül a képernyőn is megnézhesék, majd könnyen letölthessék és megjeleníthessék a dokumentumokat. A szöveges anyagok esetében a teljes szövegben való keresés is fontos az egész gyűjteményben. A növekvő számú képi, mozgóképes dokumentumok, valamint a hangzó és mozgóképes anyagok tárolására ugyancsak a szabványosított és lehetőleg rendszerfüggetlen formátumokat kell használni.

A szövegek gondos javítása, korrektúrája az eddigi működési mód mellett nem történhet meg minden esetben, mivel a felvitel nagyrészt önkéntesek munkáján alapult. A MEK céljai között szerepel, hogy a bekerülő szövegek minőségére nagyobb mértékben ügyeljen, tehát a szövegek csak megfelelő minőségellenőrzés, korrektúra után kerülhessenek a gyűjteménybe.

Az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos szerzői jogi kérdések világszerte az érdeklődés homlokterében állnak. A MEK-nek csak olyan műveket szabad tárolnia, amelyekkel kapcsolatban tisztázott a szerzői jog helyzete. A MEK copyright szövegét a jelenleg érvényes jogi szabályozásnak megfelelően kell megfogalmazni. Megfontolandó javaslatként felmerült a dokumentumok hitelesítése is digitális aláírással vagy elektronikus „vizjellel”.

A MEK feladatai, jövője

A MEK a nemzeti kulturális örökség megőrzésének és közkinccsé tételének fontos eszköze; a MEK a világon Alaszkától a Fidzsi-szigetekig bárholnan és a nap huszonnégy órájában bármikor elérhető. A dokumentumokat olvashatják a szomszédos országokban, vagy távolabb élő magyarság tagjai, magyar szülők második-harmadik generációs leszármazottai, tehát olyan érdeklődő olvasók, akik a szokásos könyvtári elérési módok, könyvtárközi kölcsönzés, másolatkérés révén nem, vagy csak nagyon nehezen férhetnének hozzá egy-egy dokumentumhoz; sok esetben a dokumentum létezéséről sem lehetne tudomásuk.

Számolnunk kell azzal, hogy a számítógéppel már az iskolában megismerkedők, a ma diákjai számára sok esetben az internet jelenti az elsődleges információforrást; ha valamilyen információra, adatra van szükségük, esetleg előbb fordulnak a világhálóhoz, mintsem a könyvtárba mennének katalóguscédulák között keresgélni. Ez különösen fontosá teszi, hogy a magyar kultúrára vonatkozó információk, a magyar kultúra dokumentumai minél nagyobb számban és megbízható minőségben kerüljenek fel a világhálóra.

A MEK ilyen módon az országhatár formálásának is eszköze, mind a hazai, mind a határon túli olvasók, érdeklődők számára. Az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy a Könyvtár a magyar nyelvet nem ismerő, de a magyar kultúra, a magyar történelem iránt érdeklődő olvasó számára is nyújtson anyagot: a jövőben kerüljenek jóval nagyobb számban a Könyvtár állományába idegen nyelvű szövegek is, magyar írók idegen nyelvre fordított művei, illetve Magyarországról, a magyar kultúráról, történelemről szóló, a magyar tudomány eredményeit bemutató, idegen nyelven íródott vagy idegen nyelvre fordított munkák.

A MEK nem vállalhatja a magyar kultúra teljes körének bemutatását. Egyértelmű érdeme azonban, hogy első magyar elektronikus könyvtárként létrehozott egy értékes gyűjteményt, elindított egy folyamatot, ráirányította a figyelmet a feladat fontosságára. A jövőben is az önkéntes együttműködésen alapuló munkastilust, s a közkönyvtár jellegét megőrizve fejlődik tovább. Remélhetőleg az új szervezeti formák a MEK építése számára is nagyobb fejlődési lehetőséget hoznak, s a kulturális kormányzat, valamint a tudomány és a könyvtárügy támogatásának más fórumai egyre nagyobb figyelmet fordítanak az elektronikus könyvtárak ügyére.

Zimányi Magdolna